

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глазов Н. О педагогической пропаганде / Н. Глазов // Народное образование. – 1961. – №7. – С. 65-66.
2. Деятельность организаций педагогического общества РСФСР по пропаганде педагогических знаний (Материалы семинара, проведённого 7 мая 1976 г. в г. Москве). / Под ред. д.п.н. И.Е. Шварца. – М., 1976. – 70 с.
3. Законодавство України про освіту. Збірник законів (станом на 10 березня 2002 р.). – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 159 с. (Б-ка офіційних видань).
4. Из опыта воспитательной работы / [ред. А.Г. Хрипкова, А.М. Наумова, И.В. Гребенников]. – М.: Педагогика, 1978. – 176 с.
5. К. Минин. Родители учатся воспитывать / К. Минин // Семья и школа, 1967. – №11. – С.42-43.
6. Орлов Б. Педагогическое просвещение родителей / Б. Орлов // Народное образование. – 1964. – №6. – С. 46-50.
7. Применение технических средств в пропаганде педагогических знаний среди населения / Под ред. Н.И. Родионова. – М.: ЦС ПО РСФСР, 1978. – 43 с.
8. Телевидение и радиовещание СССР. – М., 1979 / Сост. В.П. Волков, В.Н. Козловский, А.Н. Приходько. – 295 с. – С. 131.

Есьман И.В.

РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В РЕАЛИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РОДИТЕЛЕЙ (50-70 ГОДА XX СТОЛЕТИЯ В УКРАИНЕ)

В статье подчеркнута значительная роль средств массовой информации в реализации системы педагогического образования родителей в 50-70-х годах XX столетия в Украине. Об этом свидетельствует их распространение и доступность в указанный период. Печатное и устное слово, телевизионное изображение способны за короткий срок достигнуть самых отдаленных районов, проникнуть в любую социальную среду. Поэтому широкие возможности средств массовой информации вызывают необходимость изучать механизмы их функционирования и развития, эффективность их влияния на родителей и общественность.

Ключевые слова: семейное воспитание, педагогическое образование родителей, средства массовой информации.

Yesman I.V.

THE ROLE OF MEDIA IN REALIZATION OF PEDAGOGICAL EDUCATION PARENTS (50-70 YEARS OF THE 20TH CENTURY IN UKRAINE)

Article underscored the significant role of media in realization of system of pedagogical education of parents in 50-70s of the 20th century in Ukraine. The dissemination and accessibility within the specified period. Printing and oral word, television pictures are able to quickly reach the most remote areas, to enter in any social environment. Therefore, opportunities of media call for exploring mechanisms their functioning and development, effectiveness of their influence on the parents and the public.

Key words: the family training, pedagogical education of parents, media.

УДК 378.1

Кравченко Т.В.

ПИТАННЯ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АРОНА ЗАЛКІНДА

У статті розглянуто наукову спадщину А. Залкінда з проблеми статевого виховання школярів. Автором досліджено та проаналізовано оригінальну систему статевого виховання, теоретичні засади якої розробив А. Залкінд.

Ключові слова: статеве виховання школярів, виховний вплив, середовище, сублімація.

Часто разом із зміною державної формації відбувається руйнація багатьох суспільних парадигм, зокрема й освітньої. Настає “переосмислення” та “оновлення”, під час якого провідні теорії і концепції піддають нищівній критиці, проголошують псевдонауковими, а імена їх апологетів на довгі роки стають забороненими й забутими.

Одним із таких періодів у вітчизняній педагогіці став етап становлення радянської держави: 20-30-ті рр. ХХ ст. віднесли у наукове небуття численну когорту педагогів (О. Залужний, Я. Мамонтов, О. Попов, Я. Чепіга та ін.).

Серед учених, наукова спадщина яких протягом кількох десятиліть визнавалась ідеологічно неприйнятною, “буржуазно-фрейдистською”, знаходиться й психіатр, педолог, педагог Арон Борисович Залкінд. Демократизація суспільства, що почалась з часів “перебудови”, дозволила сучасним науковцям звернутися до праць ученого (І. Кон, Ф. Фрадкін тощо). Проте до сьогодні мало уваги приділялось висвітленню поглядів А. Залкінда на проблему статевого виховання дітей та молоді. Тому за мету даної публікації ми поставили дослідження наукової спадщини А. Залкінда щодо статевого виховання школярів. Відповідно, завдання статті передбачають: 1) розкриття поглядів ученого на статеve виховання; 2) визначення основних засобів статевого виховання школярів у науковому доробку А. Залкінда.

Теоретичні засади оригінальної системи статевого виховання дітей і молоді у вітчизняній педагогіці 20-30 рр. ХХ ст. розробив учений-педолог Арон Борисович Залкінд (1889-1936) (“Статеве питання в умовах радянської дійсності”, “Статеве виховання юних піонерів”, “Статеве питання з комуністичної точки зору”, “Револуція та молодь”).

У своїх працях учений виходив з того, що: прояви статевого життя виникають у ранньому дитинстві, але вони якісно не схожі на статеvu поведінку зрілої людини; статеві прояви надзвичайно складні й пов’язані з усіма процесами, що відбуваються в організмі; вирішальний вплив на розвиток статевого життя людини має оточуюче соціальне середовище; у розвитку та проявах статевого життя важливу роль відіграє переключення (сублімація); у статевому житті мають місце “приховані” прояви, статеvu природу яких іноді важко розрізнити (дитячі бійки, симпатії, деякі ігри тощо) [4: 113-120].

На думку А. Залкінда, статева активність дитини залежить від педагогічних заходів та впливу середовища. Вчений виділив три типи такої активності: спрощений, збочений і правильний. Далі детальніше зупинимося на розгляді їх змісту.

Так, спрощений тип статевої активності виникає у дитини, коли процес виховання не призводить до формування яскравих інтересів, “навичок боротьби, здатності до опору, до напруженої дії, – у цьому випадку енергія організму протікає лінією найменшого опору, ... в результаті чого ми отримуємо спрощений тип особистості, зі спрощенням і у статевій сфері” [3: 62].

У разі, коли енергія дитини пригнічується дорослими або спрямовується в антисоціальному напрямі формується збочений тип. А. Залкінд наголошував, що для профілактики та виправлення такого типу статевої активності необхідно “створення яскравих та захоплюючих для дитини шляхів, що привернуть до себе всі види дитячої активності” [3: 64].

Правильний тип активності, за переконанням ученого, виникає і закріплюється лише під час синтезу “всіх видів дитячих емоцій, дитячої активності, дитячих бажань та потягів” з “творчими переключеннями”.

Найбільш складним і відповідальним періодом розвитку людини щодо виховання статевої активності А. Залкінд уважав перехідний вік, “коли особливо активні та складні бувають дитячі прояви” [3: 67]. Учений виділив у перехідному віці три етапи, які необхідно враховувати для ефективної реалізації завдань статевого виховання: підготовчий (10-13 років); критичний (13-16 років); заключний (16-18 років). На думку педагога, під час проведення статевого виховання у підлітковому віці особлива увага батьків і вихователів має звертатися на специфічні риси цього вікового періоду: нестійкі емоційні стани, максималізм, загострене почуття власного “Я” тощо.

Серед інших питань статевого виховання А. Залкінд значну увагу приділив аналізу й дослідженню виховного впливу соціального середовища (вулиця, сім'я, закриті дитячі заклади, звичайна школа).

Так, на думку вченого, вплив вуличного середовища має негативний характер: провокує ранній початок статевого життя, заохочує випадкові статеві стосунки, сприяє розповсюдженню венеричних захворювань тощо. Особливу небезпеку для більшості дітей на вулиці А. Залкінд убачав в обізнаних у статевому плані дітях: “небезпека від впливу такого раннього статевого “стажера” на інших дітей особливо велика тому, що він вносить природній для нього ... скептицизм та цинізм до інтимних, крихких рис несформованого дитячого статевого матеріалу, ...спокуюючи інших до наслідування власному “надзвичайному” прикладу” [5: 47].

Різку протилежність вуличному середовищу, за переконанням А. Залкінда, становить сім'я, в якій перебувають діти, мало пов'язані зі школою та вулицею. Такий тип сім'ї учений, як й інші педологи 20-30 рр. ХХ ст., визнавав “міщансько-буржуазною” (патріархальна традиція з безмежною батьківською владою) і наголошував на її шкідливому виховному впливі, що може призвести до розвитку в дитини відхилень та збочень на статевому ґрунті [5: 49]. Слід зазначити, що під час дослідження ролі та місця сім'ї у статевому вихованні школярів А. Залкінд підкреслював перевагу соціального виховання над сімейним. Така позиція вченого є цілком зрозумілою з огляду на державну освітню політику, яка з початку 20 р. ХХ ст. була спрямована на розбудову системи соціального виховання.

Розглядаючи виховний вплив середовища у дитячому закладі (дит. будинок, колонія тощо), А. Залкінд був переконаний, що правильно організована робота установи виключає формування відхилень у статевому житті дітей. Проблема виникає у тому випадку, коли педагогічний процес у дитячому закладі організовано на незадовільному рівні. У такому разі ситуацію можна виправити за допомогою спрямування дитячої діяльності на творчу активну роботу, в результаті чого відбудеться “сублімація статевої енергії” на соціальну активність.

Слід відзначити, що А. Залкінд розмежовував поняття “середовище дитячого закладу” і “шкільне середовище”. Основною відмінністю школи дослідник називав зосередження дітей на навчальній діяльності. Режим роботи школи (кілька годин на добу) не сприяє створенню стійких дитячих колективів, що вносить суттєву відмінність у виховання дитячої сексуальності. А. Залкінд обґрунтовував думку про те, що школа не має ані позитивного, ані негативного впливу на статево виховання учнів: “статеве життя дітей розвивається у сучасній школі майже так, як воно б розвивалося без будь-якого шкільного впливу” [5: 51]. Діяльність школи у статевій сфері вчений бачив у спостереженні та реєстрації прикладів статевої поведінки дітей, що було недостатнім та неефективним. Для викорінення відхилень та збочень у статевому вихованні школярів А. Залкінд уважав необхідним проводити статево виховання у загальному навчально-виховному процесі школи з урахуванням вікових особливостей дитини: “кожна деталь педагогічного процесу повинна будуватися на врахуванні розвитку елементів статевого життя людини; у кожному дитячому віці, у всі сфери навчально-виховної роботи має включатися елемент статевого виховання” [5: 56].

Виховні можливості школи у справі статевого виховання, на думку вченого, могли бути реалізовані під час вивчення певних навчальних дисциплін, а саме: суспільствознавства, природознавства, географії, мистецтва, праці, фізичної культури.

Учений наголошував, що у статевому вихованні підлітків виключно важливу роль відіграє суспільствознавство: “...суспільствознавство – кращий стимул для творчих переключень підліткової емоційності” [2: 208]. За переконанням ученого, знання з суспільствознавства, а саме: історія сім'ї та шлюбу, експлуатація і проституція; соціальні хвороби – алкоголізм, сифіліс, гонорея та ін. “подає точну локалізацію статевого у соціальному і, разом з цим, відкриває початкові директиви для повноцінної класової статевої поведінки, не в гігієнічному (це справа природознавства), а в соціальному зрізі” [2: 245]. На думку А. Залкінда, незадовільно організоване викладання суспільствознавства – “один із найбільших розсадників дитячого онанізму та дитячої гіперсексуальності...” адже “саме у марксистському суспільствознавстві, у науці про суспільний розвиток, про боротьбу

суспільних класів, містяться невичерпні ресурси для дієво-емоційного піднесення підлітка і для відволікання його від надмірних статевих прагнень” [2: 206-207].

Учений підкреслював важливе виховне значення природознавства з його розмаїттям наочних матеріалів. У курсі природознавства А. Залкінд бачив можливість “...між іншим розкрити дані про сутність статевого життя, роль статевого фактору, еволюцію статевого життя; роль статевого відбору в законах еволюції, розмноження одноклітинних, рослин, тварин, відомості з анатомії, фізіології, гігієні статевого життя серед загальних анатомо-фізіолого-гігієнічних відомостей, про статеві захворювання, хворобливі орієнтації – у питаннях соціальної та індивідуальної гігієни; про роль статевих залоз, статевої поведінки для розумової діяльності – серед знань про мозок та багато іншого” [2: 244].

Серед суміжних дисциплін А. Залкінд особливого значення надавав географії, зокрема, залученню дітей до активних пізнавальних форм роботи (екскурсії, краєзнавчі подорожі, дослідницька діяльність) в контексті міжпредметних зв’язків: “...екскурсії, спеціальна дослідницька діяльність, що використовуються спільно суспільствознавцем, біологом та географом, можуть дати таку тривалу творчу зарядку колективу підлітків, що для зайвої сексуальності не залишиться ані часу, ані сил” [2: 211]. У результаті такої діяльності, за переконанням ученого, дитина буде розвиватися творчою та соціально активною.

На думку А. Залкінда, галузі “революційного мистецтва” (художня література, музика, живопис, дитячий театр і кіно, архітектура) можуть і повинні емоційно впливати на підростаюче покоління з метою формування статевої культури особистості. Зазначимо, що вчений гостро критикував сучасне йому “авантюрно-романтичне” кіно і переважну більшість дитячої літератури: “замість збудження здорового соціального запалу, замість стимулів до загального тренування і морального росту, – наркотизуючі, гостро захоплюючі трюки, неймовірні життєві ситуації, викривлення класової перспективи...” [2: 212].

За переконанням педолога, у питаннях статевого виховання потрібно особливо обережно ставитися до мистецтва взагалі та сучасної художньої літератури зокрема. Серед недоліків дитячої літератури А. Залкінд виділив: сентименталізм (“спадщина пасивної фантазії відмиряючих суспільних верств”); надмірний авантюризм (“непомірність, легковірність, нервові перевантаження”) та суху реальність (“недостатність емоційних елементів”) [68: 213]. Дослідник невтішно констатував: “синтезу здорових елементів... поки що не створено, і тому краще у дитячому мистецтві не торкатися взагалі питань кохання, ніж торкатися їх погано, без потрібної обережності. Мистецтво для дітей у сфері кохання чекає ще своїх Толстого, Флобера, Мопассана, пристрасно чекає, але, на жаль, їх ще немає” [2: 247].

При дослідженні виховного значення праці у статевому вихованні А. Залкінд виокремив як позитивні, так і негативні аспекти. Негативні наслідки для підліткового організму, на думку вченого, можуть бути у разі надмірного захоплення фізичною роботою:

- сильна фізична стомленість зменшує процеси гальмування і робить людину безсилою у боротьбі зі шкідливими потягами;
- у стані фізичного виснаження людина легше піддається впливу штучних збудників, здатних позбавити пригніченого стану на короткий час;
- безперервна, виснажлива, безсистемна праця спустошує емоційне ставлення до себе, вбиває інтерес до себе, пригнічує своїм змістом [2: 215].

Для підвищення виховної ефективності трудовий процес має бути цілеспрямованим, мати спільну ідею, часту зміну характеру трудових рухів, підтримувати емоційний тонус підлітка.

Серед інших навчальних дисциплін, що сприяють успішній реалізації завдань статевого виховання школярів А. Залкінд виокремив заняття з фізичної культури. Дослідник виділив низку вимог до вказаної дисципліни, а саме:

- необхідність досягнення спокійного стану нервової системи підлітків при збереженні багатого емоційного тону;

- центр тяжіння спеціального фізкультурного впливу у перехідному віці має зосереджуватися на вихованні гальмівних процесів, тренуванні, загартовуванні [2: 227].

Особливу увагу вчений приділив правильній організації режиму життя дітей. Учений визначив основні риси правильно організованого режиму:

- 1) зміна організованої діяльності неорганізованою (цілеспрямованої роботи повинно бути не більше 6 годин на добу);
- 2) харчування та відпочинок мають відбуватися у чітко встановлені години (чотириразове харчування, обов'язкова година післяобіднього відпочинку);
- 3) дві години на добу мають відводитися руховим процесам (найкраще проводити їх після тривалої та важкої розумової напруги);
- 4) обмежити активну діяльність у вечірні години, припиняти розумову напругу за годину до сну [2: 228].

Одне з чільних місць у системі статевого виховання А. Залкінд відводив колективу. Вчений наголошував, що виховна роль колективу особливо актуалізується під час перехідного віку. На його думку, виховну складність тут становить необхідність поєднання “особистісного начала з яскравими соціальними настановами”, адже “чим більше ізоляція від колективу, самотність, тим ближче до раннього статевого паразитизму” [2: 224]. Водночас дослідник закликав батьків та педагогів до врахування колективного та індивідуального підходів у статевому вихованні підростаючого покоління, підкреслював важливе значення колективу для придушення раннього статевого потягу.

Під час застосування індивідуального підходу до “сексуально дезорганізованих” дітей, А. Залкінд застерігав можливість виникнення у них небажаного егоцентризму, тому давав пораду: “...не виділяти треба таких дітей, а лише частково відтіняти підхід до них на колективному, загальному фоні, ...слід працювати з дитиною окремо в умовах його комуністичного побуту, а не відірвано від колективу” [2: 254].

На думку вченого, найбільш ефективно виховний потенціал колективу проявляється у піонерському русі. “Особливо цінним є те, що у піонеррусі не доросла громадськість нав'язується дітям, а зміст піонерських суспільних настанов формується за рівнем інтересів та вмінь віку...” [2: 225]. Форми та зміст піонерської діяльності дослідник уважав надзвичайно сприятливими для здорових емоційних переключень, здорової організації сексуальних процесів.

Дієвим засобом у справі статевого виховання молоді А. Залкінд називав спільне навчання та виховання хлопчиків і дівчаток: “чим раніше поєднати дві статі у спільній навчально-виховній роботі, чим з більш ранніх років розвиваються у них спільні інтереси, дружні дії, товариськість, суспільно-творча спорідненість, тим це корисніше і для їх здорового статевого розвитку” [2: 255]. На думку дослідника, спільна діяльність допомагає дітям засвоїти знання про статеві відмінності, привчає до поваги та шанобливого ставлення до представників протилежної статі.

Водночас учений наголошував і на потребі дотримання певних меж у спільній діяльності хлопчиків та дівчаток, рамки яких з віком повинні більш звужуватися: “...спальні кімнати, спільні купання після 8-10 років здебільшого вже не бажані, оскільки питання про анатомо-фізіологічні відмінності статей іноді можуть сексуально загострюватися дітьми...” [2: 257].

Деякі ускладнення у проведенні спільного навчання і виховання А. Залкінд відмічав стосовно дітей, які знаходяться у спеціальних дитячих закладах (дитбудинках, трудколоніях, психіатричних лікарнях та ін.). Проте “здоровий оптимізм”, “врахування можливої шкоди” та “дотримання запобіжних заходів”, за переконанням педагога, здатні розв'язати цю проблему.

Серед інших питань статевого виховання вчений значну увагу приділив дослідженню негативних проявів у статевої поведінці дітей. Результатом такої роботи стало визначення основних форм статевого відхилення у дитячому віці, а саме: ранній початок статевого життя;

онанізм; дитячий садизм та мазохізм; ексгібіціонізм; надмірний розвиток статевого романтизму; загострений статевий інтерес; гіпосексуальність.

Найбільш брутальною формою статевого відхилення у шкільному віці А. Залкінд уважав ранній початок статевого життя. На підтвердження цієї позиції дослідник наголошував, що передчасне статеве життя призводить до:

- 1) втрати дитинства, дитячих емоцій, включення людини до стадії зрілості без соціальних, біологічних та творчих передумов;
- 2) знецінення романтичних любовних хвилювань, які в цей віковий період перебувають у стадії формування та розвитку;
- 3) спустошення соціально-творчих пошуків та прагнень через надмірне виснаження енергії;
- 4) фізіологічної шкоди організму від передчасного початку функціонування статевих залоз [1: 172].

Переважно більшість зазначених вище відхилень статевого характеру А. Залкінд уважав результатом виховного впливу соціального середовища.

Таким чином, у своїй науковій діяльності А. Залкінд розробив та обґрунтував теоретичну основу системи статевого виховання школярів 20-30 рр. ХХ ст. В основу системи вчений поклав принцип переключення (сублімації) статевої енергії дитини на суспільно корисну діяльність та соціальну активність (творчість, праця, навчання, спорт та ін.). Учений визнавав, що статеве виховання учнів має стати складовою загального навчально-виховного процесу школи; форми статевого виховання мають бути органічно включені до навчально-виховних заходів; вчителі та батьки мають враховувати статевий фактор у будь-якому дитячому віці, разом з іншими факторами виховання в контексті загального розвитку людини.

Серед ефективних засобів статевого виховання школярів А. Залкінд виділив: створення педагогічного середовища; залучення навчальних дисциплін (суспільствознавство, природознавство, географія, мистецтво, праця, заняття з фізичної культури); дотримання режиму дня; активну діяльність у дитячому колективі та піонерській організації; спільне навчання і виховання хлопчиків та дівчаток.

Зауважимо, що в науковій діяльності Арона Борисовича Залкінда, присвяченій вивченню особливостей та закономірностей статевого виховання, особливе місце посідає розроблена педологом методика переключень (переведення статевої активності дитини шляхом залучення до творчих справ та соціальної активності). Детальний аналіз означеної методики може стати предметом подальшого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Залкінд А.Б. Вопросы советской педагогики / А.Б. Залкінд. – Л., 1926. – 178 с.
2. Залкінд А.Б. Педология: Утопия и реальность / А.Б. Залкінд. – М.: Аграф, 2001. – 464 с.
3. Залкінд А.Б. Половое воспитание / А.Б. Залкінд. – М., 1930. – 75 с.
4. Залкінд А.Б. Половой вопрос в условиях советской общественности / А. Б. Залкінд. – Л., 1926. – 128 с.
5. Залкінд А. Половой вопрос с коммунистической точки зрения / А. Залкінд // На путях к новой школе. – 1924. – № 6. – С. 47 – 57.

Кравченко Т.В.

ВОПРОСЫ ПОЛОВОГО ВОСПИТАНИЯ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АРОНА ЗАЛКИНДА

В статье рассмотрено научное наследие А. Залкінда по вопросам полового воспитания школьников. Автор исследовала и проанализировала оригинальную систему полового воспитания, теоретические основы которой разработал А. Залкінд.

Ключевые слова: половое воспитание школьников, воспитательное влияние, среда, сублимация.

THE PROBLEMS OF SEXUAL EDUCATION IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ARON ZALKIND

In the article is consider the scientific heritage of A. Zalkind about sexual education of schoolmates. The author is study and analyze the theoretical basis of the original system of sexual education by A. Zalkind.

Key words: sexual education of schoolmates, educational influence, environment, sublimation.

УДК 378.1

Сарасва О.В.

***СИСТЕМА ВИХОВНОЇ РОБОТИ ПАВЛИСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
(1948 – 1970 РР.)***

У публікації представлено систему виховної роботи Павлиської середньої школи, що склалася впродовж 1948-1970 рр. Автором розкрито особливості методики виховання підростаючого покоління, розробленої В.Сухомлинським.

Ключові слова: етичні бесіди, громадянське, моральне, розумове, трудове, естетичне, фізичне виховання.

Теоретичні положення педагогічної системи В.Сухомлинського, розробленої впродовж 1948 – 1970 рр., щодо виховання знайшли своє практичне втілення в педагогічному процесі Павлиської середньої школи через взаємозв'язок різних напрямів виховання.

Складові системи виховної роботи Павлиської школи були предметом наукових розвідок у радянський та пострадянський (Н.Базилевич, А.Бика, Л.Бондар, Т.Будняка, В.Кіндрата, Т.Когачевської, К.Кривошеєнко, В.Лоскутова, О.Попандопуло, А.Попової, І.Слюсаренко, О.Соколовської) період.

Окремо розглядалися такі аспекти, як виховання колективу (Г.Бучківська, Г.Калмиков, Р.Позинкевич), самовиховання (Н.Василенко), засоби виховання (І.Наливайко, Г.Ткаченко, Л.Петрук), а також виховання певних якостей у дітей (А.Семез, З.Шевців).

Мета нашої публікації полягає у здійсненні аналізу системи виховної діяльності Павлиської школи впродовж 1948 – 1970 рр.

У педагогічній системі В.Сухомлинського помітне місце відведено теорії і практиці виховання. Педагог кваліфікував виховання, насамперед як людинознавство. Його зміст і основні підходи щодо втілення в практиці висвітлені у таких роботах: “Духовний світ школяра” (1960), “Методика виховання колективу” (1968), “Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” (1970), “Як виховати справжню людину” (1970) і багатьох інших. Мета і зміст виховної роботи полягали в тому, “щоб кожному юнакові, кожній дівчині дати моральну, розумову, практичну і психологічну підготовку до праці, розкрити в кожному з них індивідуальні задатки, нахили і здібності”.

З цією метою важливо сформувані уявлення молоді про ідеал виховання, що уособлює особистість комуніста, в якому відсутні будь-які негативні риси, який здійснює вчинки на честь високої мети. Для Василя Олександровича комуніст є втіленням усіх найкращих рис людини, а комуністичні ідеї зосереджують уявлення про найвищі людські цінності. “Люди, для яких правила комуністичної моралі стають правилами особистої поведінки, – наголошував учений, – відзначаються високою принциповістю” [5: 36]. Крім того педагог підкреслював, що “найважливішою рисою комуніста є оптимістичне ставлення до життя” [5: 38]. Отже, педагог ідеалізував образ комуніста, втіливши в ньому найкращі загальнолюдські та національні якості особистості.